

Minneord for Svein Haftorn

Av *Olav Hogstad*

En epoke i norsk ornitologi tok slutt da professor, dr. philos. Svein Haftorn, døde den 28. juli 2003, 78 år gammel. Med han har nestoren blant Nordens fagornitologer gått bort. Haftorn begynte sin yrkeskarriere ved Det Kongelige norske Videnskabers Selskab, Muséet i Trondheim (nåværende Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Vitenskapsmuseet, først som konservator i 1953 og så fra 1966 som professor i zoologi. Her fortsatte han sitt virke, som professor emeritus fra 1990. Haftorn var medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab og Det Norske Videnskaps-Akademi og har mottatt Kongens fortjenstmedalje i gull.

Svein Haftorn ble født i Drammen 30. januar 1925. Familien bodde tett opptil skogen hvor Svein stadig streifet omkring. Allerede i tiårsalderen var fugler hans store interesse, og han noterte mange av sine observasjoner. Hans barndomsvenn og kollega, Nils-Jarle Ytreberg, bodde bare et steinkast unna, og de fartet mye omkring i Drammensmarka. Svein gjorde bestandig utførlige notater og viste tidlig at han likte å skrive. Med sin skrivemaskin som han fikk i konfirmasjonsgave, renskrev han sine dagboknotater, som for øvrig fortsatt foreligger samlet i en tykk ringperm. Allerede i 14-15 årsalderen hadde han klart et manuskript til en barnebok: «Fuglekongen Spirrevipp og vennene hans». Selv om boka ikke ble trykt, hadde han senere stor glede av å lese høyt for sine barn om denne vevre skapningen som skulle bli ett av hans viktigste studieobjekter.

Det som trolig fikk Svein til å bestemme seg for å satse på fugleforskning var et foredrag holdt av forfatteren og maleren Jacob Sann i Drammen teater i 1937. Tolvåringen Svein var fullstendig oppslukt av Sanns kåseri som var ledsaget av

Svein likte seg best med kikkert ute i felten. Her fra en ornitologisk undersøkelse av Hardangervidda i juni 1948. Foto: Edvard K. Barth.

lysbilder laget på grunnlag av Sanns egne fargelagte tegninger. Samtidig med ord og bilder plystret han briljante imitasjoner av de enkelte fugleartenes sang. Svein fortalte senere ofte om dette sitt første møte med den kunnskapsrike fuglekjenneren og hva det har betydning for ham som forsker og formidler.

Tida ved Drammen Latinskole kunne til tider være vanskelig for en som heller ville være der hvor fuglene holdt til. For å få mer tid til sine fuglestudier forlot han skolen midt i gymnastiden, og bestemte seg for å fortsette lesingen på egen hånd, for på den måten å få bedre tid til hovedinteressen – ornitologi. Artium tok han på rekordtid som privatist i 1944. Samme år skrev han om «Meiseflokkene i skogen høst og vinter» og «Hamstring hos meisere» i tidsskriftet «Naturen».

Våren 1944 kom den 19-årige Haftorn i tjeneste i Hjemmestyrkene. Etter at Hjemmestyrkene ble lagt ned fredssommeren

etter, startet han sine studier i kjemi, botanikk og zoologi ved Universitetet i Oslo. Fra januar til august 1947 var han imidlertid i Tyskland som soldat i Tysklandsbrigade 471. Også her benyttet han enhver anledning til å se etter fugler, og han fant bl.a. sitt første og eneste reir av kjernebiter.

Allerede som gymnasiast kom Svein på sporet av forklaringen til at de forskjellige meisertene våre kan sameksistere og overleve den harde norske vinteren. Etter hvert fant han ut at skogsmeisene hamstrer føde utover sensommeren og høsten, og at hamstring så vel som næringsøk om vinteren foregår etter et arts spesifikt mønster: Granmeisa holder i hovedsak til på stammen og den innerste delen av greinverket, toppmeisa i den midtre delen, mens den lille svartmeisa vesentlig holder til i nåleverket i den ytterste greindelen. Ved den avsluttende embetseksamen i zoologi våren 1952, var hovedfagsoppgaven konsentrert om toppmeisas hamstring.

Svein i sitt rette element! Her foretar han lydopptak av syngende lappmeis i Follidal, Hedmark mai 1989. Foto: Olav Hogstad.

I brev til sin venn og kollega Edv. Barth 29. mai 1952 skrev den beskjedne Svein: «Så er jeg da endelig en gang ferdig med alt som heter eksamener. Resultatene ble altfor bra: 1.3 for hovedoppgaven og 1.0 i muntlig. Jeg har en utpreget følelse av at mine kvalifikasjoner ligger på et langt lavere nivå». Fem år senere disputerte han med doktoravhandlingen hvor han tok for seg skogsmeisenes ernæringsbiologi og hamstring i sin helhet. Dette arbeidet var et grunnleggende og banebrytende arbeid som la grunnlaget for videre forskning i den vestlige verden. Arbeidet siteres stadig, nær 50 år etter utgivelsen.

Fra høsten 1952 vikarierte Haftorn som konservator ved landets eldste vitenskapelige institusjon, Det Kongelige norske Videnskabers Selskab, Muséet i Trondheim, og året etter ble han fast ansatt. Etter å ha disputert i 1957, fikk han anmodning om å søke en ledig stilling

ved Universitetet i Oslo. I brev til en kollega på Blindern antydet feltmannen Svein at det kanskje lett kunne bli mye undervisning, og fortsetter: «Ellers liker jeg meg godt her i Trondheim og synes ikke det vil være noen ulykke å sitte her resten av livet. Miljøet på muséet er også det aller beste, og man står uhyre fritt på alle måter; jeg tenker da særlig på inndeling av arbeidstiden, den «omtanke» som skal ofres de forskjellige disiplinene, inkl. vitenskapelige undersøkelser, som faller innenfor muséets arbeidsfelt. Og vil man reise et sted, vips, så er det som regel bare å stenge døra og ta vingene fatt».

Haftorn foretok flere ornitologiske undersøkelser rundt om i landet. Da Stortinget i 1967 vedtok å demme ned de fuglerike Neddalsmyrene, som for øvrig var fredet ved kongelig resolusjon av 1917, tok han initiativet til en omfattende registrering av fuglelivet og utredning av verneverdiene

i området samt konsekvensene ved kraftutbyggingen. Undersøkelsen som pågikk fra 1967 til 1974, var den første store undersøkelse i Norge hvor registrering av ornitologiske verneverdier og kraftutbyggingens innvirkning på fuglefaunaen ble undersøkt. Denne undersøkelsen ble på mange måter en mal for ettertidens mange kraftutbygginger.

I 1957 var Haftorn med på å stifte Norsk Ornitologisk Forening der han var formann fra 1958 til 1966. Hans innsats og betydning for utviklingen innenfor NOF har vært meget stor. Han var æresmedlem og redaktør for foreningens vitenskapelige tidsskrift helt til det siste. Lenge før tverrfaglighet ble et moteord, praktiserte Haftorn tverrvitenskapelig tilnærming i sitt arbeid. Han fikk lagt det første nordiske universitets-professoratet i etologi til Universitetet i Trondheim, et fagfelt som siden har vokst i Norge så vel som ved andre universitetsmiljøer. Her etablerte han et unikt fagmiljø for ornitologisk forskning som integrerte økologi, atferdsbiologi og fysiologi. Haftorn sto i spissen for forskning som markerte seg internasjonalt og han etablerte samarbeid med kolleger i USA og Vest-Europa så vel som i tidligere Sovjetunionen. Han var på mange studiereiser, bl.a. til Alaska, Azorene, Afrika og Sibir. På sin 60-årsdag befant han seg i Dronning Maud Land i Antarktis. Haftorn har vært vitenskapelig representant i «International Ornithological Committee», der han også var visepresident i perioden 1990-94. På sin reise i Alaska, hvor han bl.a. studerte atferd hos nord-amerikanske meiser, samlet han også insekter for den svenske entomologen Carl H. Lindroth. Blant insektene fantes hann og hunn av en ubeskrevet løpebille som senere fikk navnet *Pterostichus haftorni* (Lindroth 1969). Svein har også et annet insekt oppkalt etter seg; fjærlusa *Allobrueelia haftorni* (Balert 1981) som ble dedikert «to Prof. Dr. S. Haftorn, the prominent Norwegian ornithologist of the University of Trondheim».

I mai 1960 kjøpte familien Målsjøstua, et landsted på 16 mål i skogkanten mot den vakre Målsjøen i Klæbu, en nabokommune til Trondheim. Begeistret skriver han til Barth: «Det vrimler formelig av fugl i området som avgjort er litt av et eldorado for en ornitolog. Vi har 4 storfamilier hekkende i kasser på stueveggen, 1 kjøttmeis- og 1 linerlepar på taket, 1 grå fluesnapper-par under mønet på garasjen. Av 3 fuglekasser jeg satte opp i bjørkestammene ved huset ble 2 promte besatt av svarthvit fluesnapper. I grana nærmest kjøkkentrappa hekker bjørkefinken, 1 granmeispar bygger reiret i grøfttekanten ved innkjørselen. På toppen av alt oppdaget jeg en dvergspurv (sic!) som satt i en

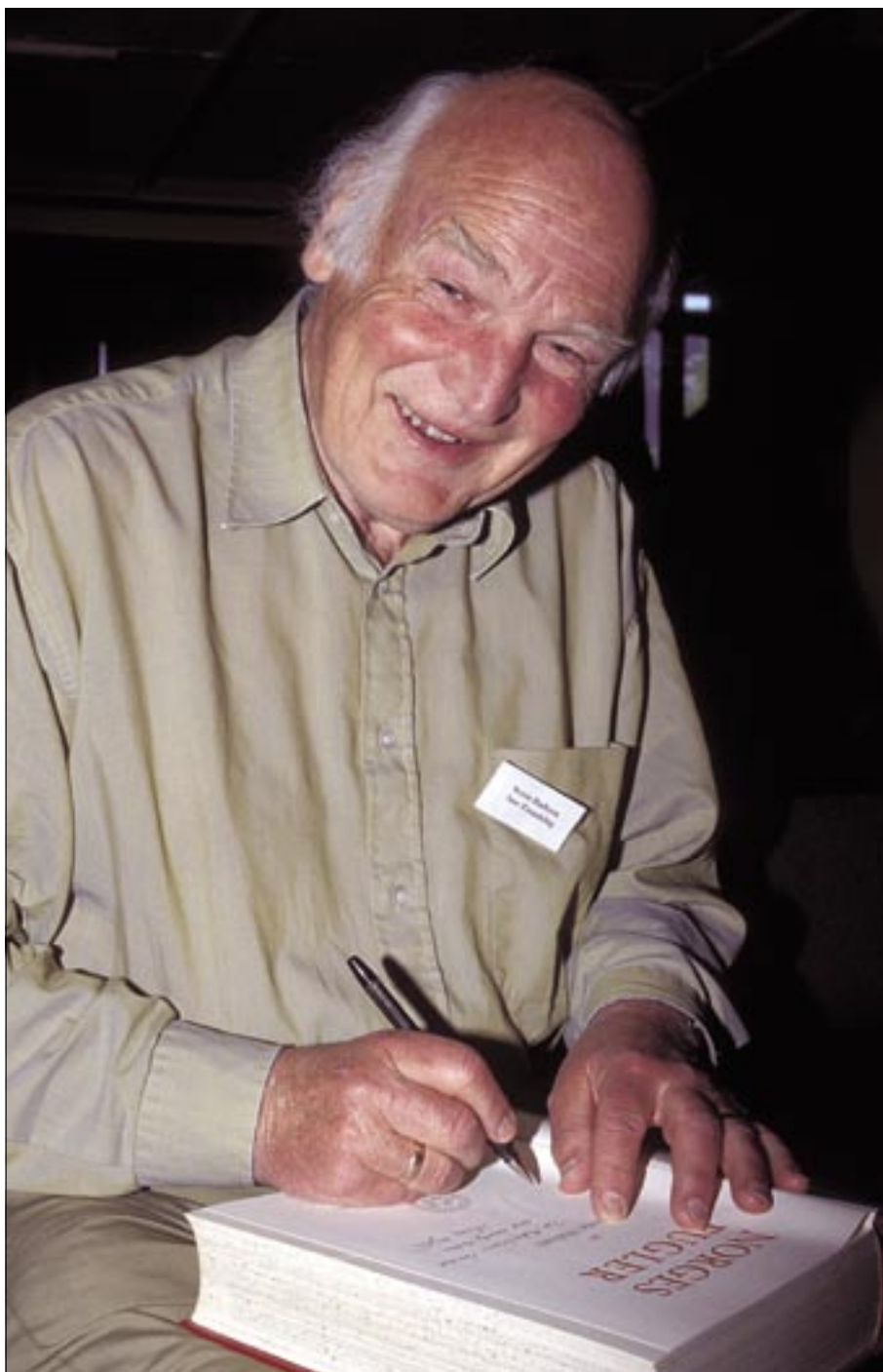
furutopp og sang så nydelig sist søndag». Kort tid etter innflyttingen konstruerte Svein en sinnrik observasjonshytte for å kunne studere i detalj hekkingen hos meiser og andre fugler som hekker i lukkede fuglekasser. Dette var opptakten til den feltornitologiske stasjonen ved Målsjøen hvor Svein i de kommende fire ti-år samlet data og skrev flere av sine beste vitenskapelige arbeider. På den populærvitenskapelige arena hadde han god hjelp av sin kone Eva som var en konstruktiv kritiker og som illustrerte flere av arbeidene.

Svein Haftorn hadde en formidabel arbeidskapasitet og utholdenhet. Han hadde en skarp observasjonsevne, kreativ forestillingsevne og fantasi, og ikke minst - han var nysgjerrig. Svein var en pionér i hele sitt liv. Han var den første til å prøve nytt utstyr og teknisk avanserte hjelpemidler for å få svar på sine mange biologiske spørsmål. Han overvåket reir av meiser, fuglekonger og sangere med videoutstyr, lydbåndopptagere, lydsonografer, termofølere, dataloggere og målte dessuten oksygenforbruket og estimerte energibehovet hos mange arter. Han var også godt i gang med kartlegging av flere arters lydregister og deres informasjonsutveksling.

I det rike, ornitologiske fagmiljøet i Trondheim, var Svein midtpunktet og en stadig inspirasjonskilde for kolleger og studenter. Våren 1974 startet han den celebre klubben *Daphila*, hvor vi diskuterte hypoteser, kritiserte manuskripter og la fram nytt fra litteraturen. Det siste møtet ble holdt i oktober 2002.

Haftorn har publisert godt over hundre vitenskapelige artikler og skrevet en lang rekke populærvitenskapelige arbeid i så vel tidsskrifter, som årbøker og bokverk. Hans hovedverk er «Norges Fugler» som kom i 1971 etter 11 års intenst arbeid. Dette vil bli stående som standardreferanseverket for norske fag- og amatørornitologer.

Som fagformidler sto han bl.a. for «Trøndelagsdioramaet» ved Vitenskapsmuséet, som ble åpnet med Kongen til stede i 1960. Denne utstillingen, som fortsatt har en sentral plass blant museets utstillinger, har en lyd- og lyssetting som teknisk og visuelt lå langt i forkant av det som fantes ved andre naturhistoriske museer på dette tidspunkt. Han laget også serien «Lytt og lær» med opptak av sangene til våre vanlige fuglearter. Dette ble et standard hjelpemiddel i biologiundervisningen på ulike nivå i skoleverket, og ved Universitetet i Trondheim var fuglesang en del av pensum ved artsbestemmelsen. Opp gjennom årene har nok mange slått opp i

Svein signerer sitt monumentale bokverk *Norges Fugler* (1971) på NOFs fagseminar i Trysil mai 1999. Foto: Jørn Thollefsen.

hans populære felthåndbok «Våre fugler» som ble utgitt første gang i 1962 og som senere er ajourført flere ganger, senest i 1997. I 1966 kom «Fjellfauna», en liten håndbok for fjellvandrere. Forskningsresultatene etter mange års studier av den lille, men likevel hardføre fuglekongen, kom i populærvitenskapelig form som boka «Fuglekongen, vår minste fugl». Mange av Sveins resultater er dessuten opp gjennom årene gjengitt i flere lærebøker i økologi. Han var en kjærkommen foredragsholder for allmennheten, bl.a. i radio. Med sin glødende interesse for faget og sjeldne formidlingsevne bidro han sterkt til å skape en alminnelig forståelse for våre store naturverdier. I sin hjembygd

Klæbu deltok han på turer, basarer og holdt foredrag om fugler i nærmiljøet.

Til tross for sykdom de siste årene, arbeidet han jevnt og publiserte sine resultater. Han var en fremragende representant for det beste i grunnforskningen, men med utpreget faglig ydmykhet og personlig beskjedenhet. Han var et levende leksikon innenfor sitt fagfelt, noe vi hans kolleger hadde stor nytte og glede av under våre lunsjmøter. Med sin positive grunnholdning var han alltid i godt humør, og vi minnes ham med dyp respekt, takknemlighet og glede.

Vi lyser fred over Sveins minne.